

EUROPOS SĄJUNGA IR JOS RYTINIAI KAIMYNAI: SIEKIANT AMBICINGESNĖS PARTNERYSTĖS?

KNYGOS RECENZIIJA

SIMA RAKUTIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas
Politikos mokslų ir diplomatijos fakultetas
Lektorė, politikos mokslų daktarė
El. paštas: s.rakutiene@pmdf.vdu.lt

**KOROSTELEVA, E. *THE EUROPEAN UNION AND ITS EASTERN
NEIGHBOURS: TOWARDS A MORE AMBITIOUS PARTNERSHIP?*
LONDON, NEW YORK: ROUTLEDGE, 2012.**

Europos Sąjunga Europos kaimynystės politiką grindžiančias koncepcijas suformulavo dar 2002 m.¹, o išplėtojo plačiai žinomuose ES dokumentuose 2003 m. – Europos saugumo strategijoje², „Platesnės Europos“ iniciatyvoje³ ir vėliau, 2004 m., pasirašius ir pradėjus įgyvendinti pirmuosius Europos kaimynystės politikos (toliau – EKP) veiksmų planus. Pasak mokslininkų, iki šiol nedaug yra išsamių studijų, kuriose būtų plačiai ir išsamiai išanalizuoti EKP veiksmų planų rezultatai ir politikos įgyvendinimo priemonių veiksmingumas. Kol kas pasirodydavo kolektyvinės studijos⁴ ir monografijos⁵, kurioms dažniausiai trūkdavo bendro metodologinio ir analitinio pagrindo.

Elenos Korostelevos individualia monografija siekiama užpildyti šią nišą ir pateikti analitinę ES santykių su rytiniais kaimynais studiją. Recenzuojamas mokslinis darbas ganėtinai įdomus ir tuo, jog pati

autorė tarsi reprezentuoja abi erdves – ES ir ne ES (šalis kaimynės). Autorė, Baltarusijos išeivė, yra baigusi Baltarusijos valstybinį universitetą ir yra *europaizuota*, dirba kaip tarptautinių santykių profesorė Jungtinės Karalystės Kento universitete⁶ (anksčiau – Jeano Monne profesore Aberystwytho universitete). Asmeninės patirtys neabejotinai turėjo įtakos ir jos studijos abipusiškumui: monografijoje aptariami abiejų pusių (ES ir šalių kaimynių) bendravimo lūkesčiai, perspektyvos ir viltys.

Studijoje autorė nagrinėja du pagrindinius objektus. Pirmiausiai metodologiškai pateikiamas gana inovatyvus požiūris į ES santykių su kaimyninėmis šalimis formas, pristatomas valdysenos–partnerystės modelis kaip tam tikra dichotomija, du priešingi poliai, siekiant prisidėti prie diskusijos apie kaimynystės politikos įgyvendinimą ES. Antra, autorė gana tradiciškai nagrinėja Europos Sąjungos kaip transformatyvosios galios, politėjos vaidmenį tarptautinėje erdvėje (pirmiausiai kaimynystėje), grindžiamą socialiniu kontruktivizmu (nors plačiau nenagrinėtu teorinėje dalyje), dichotomija MES vs JIE. Verta pažymėti, kad šiam objektui daugiausiai dėmesio skiriama tik paskutinėje – išvadų dalyje, teiginiai daugiausia grindžiami trijų šalių (Baltarusijos, Ukrainos, Moldovos) veiklos rezultatais ir mokslinės literatūros analize.

Bene išsamiausia monografijos sritis yra platus metodologinių įrankių spektras. E. Korosteleva, savarankiškai ir padedant kitiems mokslininkams įgyvendindama mokslinius projektus, atliko nacionalinio lygmens apklausas, fokusuotų diskusijų (angl. *focus*) grupių tyrimus, interviu. Vyko pokalbiai (2009–2011 m.) su Europos Komisijos pareigūnais, Europos Parlamento nariais, valstybių narių atstovais Briuselyje ir Strasbūre, ES valstybių ambasadų darbuotojais trijose Rytų Europos šalyse (Baltarusijoje, Ukrainoje ir Moldovoje – plačiau aprašoma p. 16), taip pat rytinių kaimyninių šalių vyriausybėmis, smegenų centrais, pilietinės visuomenės organizacijomis ir medijų institutais. Gana inovatyvus papildomas autorės taikytas metodas buvo moksleivių esė, parašytos 2008–2009 m. Pasak pačios autorės, šis tyrimas parodo jaunimo socializacijos su Europa idėjas (plačiau aprašoma p. 16).

Vidurinių mokyklų mokinių (dažniausiai sostinių mokyklų) prašyta parašyti dviejų puslapių esė Europos Sąjungos idėjų tematika. Mokinių klausta: kas yra Europos Sąjunga ir ką bendro su ja turime?⁷ E. Korostelevos požiūriu, šios esė atskleidžia, kas yra *bendros vertybės* ir *bendri interesai*⁸ (p. 16). Tačiau įvadinėje ir metodologiją pristatančioje dalyje autorė plačiau neaprašė interviu, fokusuotų diskusijų grupių, mokinių atrankos proceso. Tiesa, prieduose yra pateikiami platesni aprašai, regioninis atstovavimas ir ganėtinai naudingos rezultatų santraukos, tačiau vis dar nepakankamai plačiai ir išsamiai paaiškintas metodologijos pasirinkimas ir respondentų atrankos procesas. Taip pat būtų verta plačiau aptarti rezultatus ir išskirti ne tik skirtingas šalis, bet ir skirtingą šalių regioninę dinamiką, jeigu tokia yra⁹.

Turinio aspektu studija yra informatyvi ir naudinga ne tik kaimynystės politikos specialistams, bet ir ES rytinės kaimynystės reiškiniu bei problematika dar nesidomintiems skaitytojams ir jauniems tyrėjams, studentams. Studiją sudaro įvadas, penkios pagrindinės dalys ir išvados.

Įvadinėje dalyje autorė trumpai ir informatyviai aptaria ES kaimynystės politikos raidą nuo pirmųjų idėjų 2002 m. iki Rytinės partnerystės įsteigimo 2009 m. Pirmojoje ir antrojoje dalyje pateikiama teorinė analizė, daugiausia grindžiama dokumentų analize, mokslininkų studijomis (mokslinė analize) ir empiriniais duomenimis. Autorė siekia pabrėžti svarbiausius kaimynystės politiką konceptualizuojančius aspektus, aiškinasi, analizuoja sąvokų reikšmes – *bendra atsakomybė*, *bendros vertybės*. Dviejose dalyse autorė siekia pateikti valdysenos-partnerystės modelį. Valdysena yra suvokiama kaip plėtros įrankis, kurio pagrindas – salygojimo politika ir iš *viršaus į apačią* nukreiptas politinis diktatas (p. 2). Viena vertus, autorė gana aiškiai apibrėžia „valdysenos“ (angl. *governance*) terminą, kita vertus, daugiausia remiasi tik šio termino samprata, naudojama europinėse arba tik ES išorės studijose, atmesdama platesnes jos reikšmes, kylančias iš viešosios¹⁰, taip pat tarptautinės politikos¹¹. E. Korosteleva plačiau neanalizuoja *tinklo* koncepcijos, kuris (ir jo raiška) nuo pat „valdysenos“ termino (angl. *governance*) atsiradimo buvo suvokiamas kaip svarbiausias šios

teorinės krypties elementas tiriant ir jo raiškos empirinę realybę. Taip pat pažymėtina, kad autorė neturi didelių ambicijų sukurti individualų teorinį modelį, tačiau empirinei analizei pasirenka ir taiko plačiai naudotą M. E. Smitho valdysenos, kaip europinės tvarkos kūrimo ir reguliavimo būdų, ribų klasifikacijos modelį¹². Remiantis šia klasifikacija, sukurta dar 1996 m. (institucinė / reguliacinė riba, transakcinė riba, geopolitinė riba ir kultūrinė riba), yra struktūruojami pasirinkti empirinės analizės atvejai – Baltarusija, Ukraina ir Moldova. Autorė plačiau nekommentuoja, kodėl buvo pasirinktos būtent šios šalys (neįtrauktos trys Pietų Kaukazo valstybės, kurios taip pat dalyvauja ES rytinėje partnerystėje). Kita vertus, geografiniu aspektu šis pasirinkimas yra gana aiškus.

Teorinėje dalyje pastebima, jog autorei didelę įtaką darė M. E. Smitho darbai, – tai tradicinis atvejis ES kaimynystės politikos tyrimuose. M. E. Smithas pabrėžia sienos / ribos svarbą ir atvirumo / uždarumo politiką (angl. *policy of exclusion/inclusion*). Nors E. Korosteleva teorinėje dalyje nekalba apie socialinį konstruktyvizmą, tačiau darbas iš esmės grindžiamas konstravimo ir dekonstravimo teoriniais argumentais. Anot autorės, *kitas* (esminis konstruktyvizmo teorijos elementas) yra svarbiausias ES išorės santykiuose todėl, kad tai užtikrina dinamišką ir dialektišką *savęs* ir *kito* suvokimą¹³. Kaip pažymi E. Korosteleva, partnerystės–valdysenos sąryšyje būtent partnerystė suteikia žinių ir pagrindą suvokti *kitą*¹⁴. O ES politikoje partnerystė, pasak autorės, suvokiama tik kaip valdysenos papildas¹⁵.

Nagrinėdama empirinius atvejus ir remdamasi būtent M. E. Smitho klasifikacija, autorė pateikia ne tik tai institucinį aspektą, politinių instrumentarijų, bet ir geopolitinį bei kultūrinį aspektus, kad nurodytų šalių sąlygas, kuriomis jos turi laviruoti tarp dviejų svarbių geopolitinių centrų – Europos Sąjungos ir Rusijos.

Trumpai reflektuojant reikšmingiausias autorės rezultatus, galima apibrėžti svarbiausias tyrimų dalis.

Pirmajame skyriuje autorė aptaria partnerystės sampratą, apibrėžia jos sudedamuosius elementus, partnerystę pristato kaip naują principą, taikomą santykiuose su kaimynais, kurie artimiausiu laikotarpiu

neturi narystės ES perspektyvos. E. Korosteleva, išanalizavusi pagrindinius ES politinius dokumentus ir remdamasi savo atliktų empirinių tyrimų rezultatais, pažymi, jog šioje partnerystės koncepcijoje vyrauja eurocentrizmas¹⁶.

Antrajame skyriuje autorė nagrinėja ES sukurtos išorės valdysenos racionalumą ir įvardija partnerystės perspektyvos neapibrėžtumą. Autorė atkreipia dėmesį į tai, kad ES išorės valdysena yra vienašališka, kylanti iš ES pozicijos, ir siūlo permąstyti partnerystės kūrimo metodus¹⁷.

Trečiajame skyriuje analizuojami Europos Sąjungos ir Baltarusijos santykiai, besiremiantys gana plačia ir išanalizuota empirinių tyrimų baze. Kita vertus, tyrimų rezultatų aspektu jie nėra itin inovatyvūs ir patvirtina jau žinomus argumentus. Autorė gilinasi į problematinius aspektus, kylančius taikant ES valdysenos–partnerystės modelį. Anot jos, problematika kyla iš Baltarusijos siekio būti lygiaverte partnere, o Europos Sąjunga santykius grindžia savo normomis ir vertybėmis, nors retorikoje pabrėžia *bendras vertybes* ir *bendrus interesus*. E. Korosteleva pažymi, jog taip siekdama europeizuoti santykius ES tik didina perskyrą. Remiantis autorės empirinių tyrimų rezultatais, daugelis respondentų pripažino, jog bekompromisė ir sankcijomis grindžiama politika nebuvo veiksminga, o konkrečios vizijos stoka dar labiau perskiria šalis. E. Korostelevos požiūriu, techninis bendradarbiavimas ir racionali, bendrus interesus atitinkanti partnerystė galėtų tapti „galiomybių langu“ (p. 80).

Ketvirtajame skyriuje pateikiama ES ir Ukrainos santykių analizė. Autorė pabrėžė, kad Ukraina ilgą laiką buvo laikoma ES integracijos pioniere ES kaimynystės erdvėje (p. 18), tačiau šiuo metu šalyje pastebimas gilėjantis euroskepticizmas kaip tam tikras svarbus posūkis po ankstesnio aiškaus, aktyvaus euroentuziazmo. Autorė taikliai pažymėjo, kad šiuo metu Ukrainai būdingesnė „deklaratyvioji europeizacija“ nei ilgalaikis įsipareigojimas gana skausmingoms reformoms (p. 102).

Penktajame skyriuje analizuotas Moldovos atvejis išskirtinis tuo, kad ji yra besąlygiškai ES reikalavimus priimanti rytinės kaimynystės

šalis, aktyviai siekianti integruotis į ES. Kita vertus, kaip ir kitoms šalims, Moldovai reikia balansuoti tarp dviejų geopolitinių centrų, o Rusijos veiksnys, kaip ir ES, yra itin svarbus ir sprendžiant Padnestrės konfliktą. Pasak E. Korostelevos, valdysenos modelis buvo reikšmingas analizuojant ES ir Moldovos santykius pagal institucinę / reguliacinę ir transakcinę ribas (p. 123). ES santykiuose su Moldova autorė išskyrė reikšmingus pasiekimus įstatymų leidybos reformų, ekonominės pertvarkos, sienos valdymo srityse, pritaikant Moldovos sistemą prie ES *acquis* teisinės bazės.

Išvadiniame straipsnyje autorė aptaria ES, kaip *gėrio jėgos*, sampratas ir galimybes, tarptautines galimybes ir ES, kaip *transformatyvaus veikėjo*, sampratas.

Apibendrinant E. Korostelevos atliktus tyrimus pažymėtina, jog reikšmingi monografijos elementai yra metodologinė bazė ir informatyvus turinys, nuoseklus pasakojimas ir aiškus struktūravimas. Svarbus aspektas yra tai, kad autorė atkreipia dėmesį į partnerystės kūrimo svarbą, abiejų šalių (kaimynių) lūkesčius viena kitos atžvilgiu ir bendrų santykių perspektyvas, sampratas.

Kita vertus, autorė nepateikia viso rytinės partnerystės paveiklo. Už analizės ribų paliekamos trys Pietų Kaukazo šalys, taip pat daugiašališkumo dimensija ir tinklinės sąveikos formos¹⁸, o tai gali suteikti tyrimui gana svarbią regioninę dimensiją, analizuojant regioninio bendradarbiavimo naudą ir veiksmingumą, tinklinės valdysenos formų raišką empirinėje tikrovėje.

NUORODOS

- 1 Member of the European Commission Christopher Patten and EU High Representative for the Common Foreign and Security Policy Javier Solana. *Wider Europe*, 2002 08 07. Rasta: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/_0130163334_001_en.pdf. Žiūrėta: 2013 03 02.
- 2 Europos saugumo strategija, 2003, p. 8. Rasta: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIILT.pdf>. Žiūrėta: 2013 03 02.
- 3 Commission of the European Communities. *Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with Our Eastern and Southern Neighbours*, COM (2003) 104 final.

- 4 Balsacq, Th. (ed.). *The External Dimension of EU Justice and Home Affairs. Governance, Neighbours, Security*. Palgrave Macmillan, 2009.
- 5 Pavyzdžiui: de Bardeleben, J. (ed.). *The Boundaries of EU Enlargement*. Palgrave Macmillan, 2008.
- 6 Rasta: <http://www.kent.ac.uk/politics/about-us/staff/members/korosteleva.html>. Žiūrėta: 2013 03 11.
- 7 Korosteleva, E. *The European Union and Its Eastern Neighbours: Towards a More Ambitious Partnership?* London, New York: Routledge, 2012, p. 16.
- 8 Korosteleva, E. *The European Union and Its Eastern Neighbours: Towards a More Ambitious Partnership?* London, New York: Routledge, 2012, p. 16.
- 9 Platesnė respondentų atrankos ir reprezentavimo informacija pateikiama prieduose. Korosteleva, E. *The European Union and Its Eastern Neighbours: Towards a More Ambitious Partnership?* London, New York: Routledge, 2012, p. 137–145.
- 10 Rhodes, R. A. W. Waves of Governance // Levi-Faur, D. (ed.). *The Oxford Handbook of Governance*. Oxford University Press, 2012, p. 33–48.
- 11 Stoker, G. Governance as Theory: Five Propositions. ISSJ 155/1998 UNESCO, p. 17–28; Albert, M.; Kopp-Malek, T. The Pragmatism of Global and European Governance: Emerging Forms of the Political 'beyond Westfalia' // *Millennium: Journal of International Studies*, 2002, Vol. 31, No. 3, p. 453–471. Pavyzdžiui, Laurence'as E. Lynnas pristato valdyseną kaip analitinį pagrindą ar konstrukciją. Lynn, L. E. The Many Faces of Governance: Adaptation? Transformation? Both? Neither? // Levi-Faur, D. (ed.). *The Oxford Handbook of Governance*. Oxford University Press, 2012, p. 49–64.
- 12 Smith, M. The European Union and a Changing Europe: Establishing the Boundaries of Order // *Journal of Common Market Studies*, 1996, Vol. 34, No. 1, p. 5–28.
- 13 Korosteleva, E. *The European Union and Its Eastern Neighbours: Towards a More Ambitious Partnership?* London, New York: Routledge, 2012, p. 59.
- 14 Korosteleva, E. *The European Union and Its Eastern Neighbours: Towards a More Ambitious Partnership?* London, New York: Routledge, 2012, p. 59.
- 15 Korosteleva, E. The European Union and Its Eastern Neighbours: Towards a More Ambitious Partnership? London, New York: Routledge, 2012, p. 60.
- 16 Korosteleva, E. *The European Union and Its Eastern Neighbours: Towards a More Ambitious Partnership?* Routledge: London, New York, 2012, p. 17.
- 17 Korosteleva, E. *The European Union and Its Eastern Neighbours: Towards a More Ambitious Partnership?* London, New York: Routledge, 2012, p. 18.
- 18 Lavenex, S. A Governance Perspective on the European Neighbourhood Policy: Integration Beyond Conditionality? *The Study of the European Neighbourhood Policy: Methodological, Theoretical and Empirical Challenges*, 25–26 October 2007, University of Nottingham; Hollis, S. *The Necessity of Protection: Trans-governmental Networks and EU Security Governance, Cooperation and Conflict*, 2010, Vol. 45, No. 3, p. 312–330.

SUMMARY

BOOK REVIEW: KOROSTELEVA, ELENA. *THE EUROPEAN UNION AND ITS EASTERN NEIGHBOURS: TOWARDS A MORE AMBITIOUS PARTNERSHIP?* LONDON, NEW YORK: ROUTLEDGE, 2012

Keywords: Book review, Elena Korosteleva, Neighbourhood policy of the European Union, Eastern Partnership.

This article reviews the book written by Elena Korosteleva in 2012. Methodologically and empirically rich book provides an analytical framework of the EU's relations with the eastern neighbouring countries particularly Belarus, Moldova and Ukraine. The book interestingly looks at the governance-partnership nexus as the main analytical method and in this sense provides an innovative methodological tool in the EU's external policies. On the other hand, the book does not provide a full picture as it misses the multilateralism dimension which become an additional tool after EU's Eastern partnership creation and does not involve all the participants of the Eastern partnership. Multilateral, network governance perspective, including three South Caucasus countries, could add regional dimension and enlarge the analysis by discussing the importance and effectiveness of the EU's so called 'effective multilateralism' tool in the external relations, in it's closest external environment – neighbourhood space.